

SUMARI

<i>Creences a l'edat mitjana</i> , Karen Stöber	9
<i>Extirpar o permetre. Les raons de la intolerància i la tolerància a la baixa edat mitjana</i> , Josep Maria Ruiz Simon	19
<i>Grans canvis a l'església i al papat del segle x al XIII, gràcies a la supressió de la simonia i a la reforma del clergat</i> , Antoni Pladevall i Font.....	37
<i>El catarisme i les seves bases socials a Catalunya</i> , Carles Gascón Chopo	49
<i>Cuestiones sobre la ortodoxia, la disciplina y la oposición a templarios y hospitalarios en la Corona de Aragón y Navarra (siglos XII-XIII)</i> , Maria Bonet Donato y Julia Pavón Benito	63
<i>Dissidència en femení: les dones al moviment beguí del Llenguadoc</i> , Delfi I. Nieto Isabel.....	101
<i>El desig del cel: representacions amb fons epifànic i algunes heterodòxies figuratives dels segles XIII-XV</i> , Rosa Alcoy	125
<i>“De crimine heresis, maxime de bruxa” L'aparició del crim de bruixeria a Catalunya en el context baixmedieval europeu</i> , Pau Castell.....	157

CREENCES A L'EDAT MITJANA

KAREN STÖBER

*Haeresis est sententia humano sensu electa, scripturae sacrae contraria, palam edocta, pertinaciter defensa.*¹ Amb aquestes famoses paraules, segons explica el monjo benedictí anglès Mateu Paris en un capítol de la seva *Chronica majora* escrit als entorns de l'any 1235, Robert Grosseteste (bisbe de Lincoln del 1235 fins a la seva mort l'any 1253) comentava el tema de l'heretgia.²

L'heretgia, elecció o error? Estricta interpretació de les escriptures o equivocació doctrinal promocionada per falsos profetes?³ És aquest un tema que genera moltes preguntes i no sempre hi ha respostes fàcils. Considerant que vivim en una era de “fake news” sembla adequat publicar un llibre que tracta de les doctrines de “falsos profetes”.

L'heretgia, segons Marie-Dominique Chenu un *muy complejo fenómeno mental*,⁴ és un tema que segueix incendiant els debats entre medievalistes que no arriben a posar-se d'acord sobre les seves definicions i sobre la importància de les diverses manifestacions i pràctiques “herètiques” durant la època medieval. Les múltiples manifestacions del que es podria considerar “herètic” al món cristià medieval, malgrat la seva diversitat, comparteixen certs trets o característiques comuns. Totes elles representen, en diversos graus, digressions d'una fe acceptada, ortodoxa, comeses per

1 Matthei PARISIENSIS, *Monachi Sancti Albani, Chronica majora*, Longman, Londres, 1880, vol. 5, p. 401.

2 Veure: Edward M. PETERS. “Transgressing the limits set by the fathers: authority and impious exegesis in medieval thought”, *Christendom and its discontents. Exclusion, persecution, and rebellion, 1000-1500*, Scott L. WAUGH, Paula D. DIEHL (eds.), Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 338.

3 Veure Mateu, 7, 15: “Gardeu-vos de falsos profetes.”

4 Marie Dominique CHENU, “Ortodoxia u herejia. El punto de vista del teólogo”, *Herejias y sociedades en la Europa preindustrial, siglos XI-XVIII*, Jacques LE GOFF (dir.), Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid, 1987, p. 1.

individus o grups que elegien unes creences alternatives. És precisament l'element d'elecció que representa un aspecte clau en l'estudi de l'heretgia medieval. Com observa Andrew Roach, les heretgies oferien als seus seguidors l'elecció doctrinal que l'antiga Església havia eliminat 'a favor de la unitat', prohibint, per exemple, les doctrines d'homens influents, com ara Arrià (mort el 336) o Pelagi (mort el 425).⁵

En una església que buscava la cohesió doctrinal i pràctica a través d'imposicions autoritàries i de reformes, les possibilitats de "desviació" sempre foren presents. Al cap i a la fi, "reforma i heretgia eren bessons", segons argumenta Malcolm Lambert.⁶

L'heretgia significava, doncs, una interpretació alternativa d'algun element (o elements) de la doctrina cristiana, i per tant una oposició a la autoritat eclesiàstica ortodoxa; una ortodòxia definida i imposada per l'església.⁷ En conseqüència, és impossible considerar l'heretgia sense l'ortodòxia, encara que aquesta representi un concepte fluid que podia (i solia) canviar. En la opinió de Chenu, els dos conceptes, l'heretgia i l'ortodòxia, "dependen pues, en todos los sentidos, de las estructuras y del dinamismo de la fe".⁸ A més a més, Michel Foucault proposa la idea que la tendència "herètica" de la població medieval és un factor inherent del comportament humà, argumentant que "sin ninguna duda existen en todas las culturas una serie coherente de gestos de división [...]" i quan aquestes "marcan el límite, crean el espacio de una transgresión siempre posible".⁹

Un dels perills o problemes de l'heretgia medieval, segons argumenta Gordon Leff, era que els seus representants afirmaren "proclamar la veritat envers una fe, o una sèrie de creences, equivocades però considerades (erròniament) "ortodoxes".¹⁰ John Arnold insisteix en que "l'essència de l'heretgia no és la divergència doctrinal, sinó la desobediència".¹¹ No obstant, "el concepte erroni que la fe pot estar imposada, i les indubtables injustícies i crueltats que acompanyaven els esforços d'imposar-la",

5 Andrew ROACH, *The Devil's World. Heresy and Society 1100-1300*, Pearson, Harlow, 2005, p. 10.

6 Malcolm LAMBERT, *Medieval Heresy. Popular Movements from the Gregorian Reform to the Reformation*, Blackwell Publishing, Oxford, 1977, p. 415.

7 Gordon LEFF, *Heresy in the Later Middle Ages. The Relation of Heterodoxy to Dissent c.1250 - c.1450*, Manchester University Press, Manchester, 1967, p. 1.

8 Marie Dominique CHENU, "Ortodoxia u herejía...", p. 3.

9 Michel FOUCAULT, "Las desviaciones religiosas y el saber médico", *Herejías y sociedades en la Europa preindustrial, siglos XI-XVIII*, Jacques LE GOFF (dir.), Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid, 1987, p. 9.

10 Veure: Gordon LEFF, *Heresy in the Later Middle Ages...*, p. 2-3.

11 John H. ARNOLD, *Belief and Unbelief in Medieval Europe*, Hodder & Arnold, Londres, 2005, p. 197.

segons Leff, “no haurien d’encegar-nos a la molt sincera preocupació per salvar ànimes, i la convicció que tot això es feia al servei de Déu”.¹²

A principis dels anys 60 del segle passat, Jacques Le Goff, en el marc d’un col·loqui que va organitzar al maig de l’any 1962 a Royaumont, sobre “Heretgies i societats”, proposà la qüestió “què és un heretge?” com a una base de debat sobre el fenomen de l’heretgia a la Europa pre-industrial.¹³ Aquesta pregunta no té una sola resposta. Més aviat és cert que hi havia molts tipus del que podia acabar sent considerat “heretgies”, i que aquestes foren considerades “herètiques” en diferents graus.

La presència de tendències herètiques, i de gent declarada heretge, representà un inconvenient per a l’emergent església cristiana —ella mateixa recentment alliberada de l’estigma herètic— des del seu principi, i els propis pares del cristianisme n’han deixat testimoni. Al començament del segle V, Sant Agustí d’Hipona escrivia sobre el dualisme dels maniqueïstes,¹⁴ aquests heretges que partien de la convicció de l’existència d’una divinitat dual, o sigui, de dos conceptes —Bé i Mal, Déu i Diable— com ho feien també altres grups dualistes, com ara els gnòstics i més tard, els càtars. A més a més, rebutjaven el bateig i l’adoració de la Creu. Amb el pas dels segles, la presència d’elements considerats d’alguna manera fora del marc ortodox és cada vegada més comentat. Els primers testimonis als segles X i XI que ens parlen, freqüentment de manera anecdòtica, de la presència d’heretges, tant individuals com formant petits grups, mencionen tota mena d’activitats considerades no-ortodòxes sense, però, identificar heretgies concretes. Un segle més tard, en el seu llibre *Monodiae*, escrit cap a l’any 1115, el monjo benedictí Guibert de Nogent elabora, amb molts detalls escandalosos, les seves descripcions d’un grup d’heretges al nord-est de França als quals identifica com a maniqueïstes.¹⁵ Per a Guibert, aquests homes i dones destaquen no només pel seu rebuig de l’Eucaristia i del seu ús de terra no-sagrada com a cementiris, sinó també pels seus excessos i perversions sexuals i la seva pràctica d’infanticidi —ambdues acusacions repetides freqüentment en el context d’heretges o bruixes. Amb aquesta petita anècdota, Guibert ens dóna una molt bona indicació d’algunes preocupacions fonamentals sobre l’heretgia

12 Gordon LEFF, *Heresy in the Later Middle Ages...*, p. 2.

13 Jacques LE GOFF (dir.), *Herejías y sociedades en la Europa preindustrial, siglos XI-XVIII*, Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid, 1987.

14 Robert I. MOORE, *The Origins of European Dissent*, Toronto University Press, Toronto, 1977; John H. ARNOLD, *Belief and Unbelief...*, p. 194.

15 John H. ARNOLD, *Belief and Unbelief...*, p. 191-192.

al segle XII: el problema de la doctrina errònia i la desobediència social. Herbert Grundmann afirma que a partir del segle XII es percep un nou ritme d'episodis herètics al món cristià que a partir de llavors ocorren més sovint i formen grups organitzats;¹⁶ i de manera similar Sergi Grau comenta en el seu llibre, *Cátaros e Inquisición*, que “todo empieza en el siglo XII”.¹⁷ Grau es refereix al creixement de l'humanisme al segle XII, citant com a conseqüència d'aquest un “descubrimiento positivo de la naturaleza”, un “proceso de ‘laicización’”, i el fet que “un grupo de clérigos i laicos entendieron el mensaje cristiano de una forma diferente de aquella en la que lo presentaba la Iglesia católica”.¹⁸ És en aquest context que apareix l'heretgia dels càtars, es podria dir, la més important i més perseguida de l'època, i la més estudiada.¹⁹ Els seus orígens segueixen sent discutits, sobre tot el lloc i el moment de la seva aparició, i la qüestió de les seves connexions amb els bogomils de Bulgària i Bizanci,²⁰ com s'ha argumentat.²¹ Tanmateix, és cert que a la segona meitat del segle XII hi havia grups de persones al sud de França, nord d'Espanya, i a Itàlia amb creences dualistes.²² Aquests grups evidenciaven diferències envers l'església “ortodoxa” no només pel que fa de les seves creences i doctrines, sinó també en les estructures de les seves esglésies. I representen, cada vegada més, importants fenòmens socials. Això feia

16 Herbert GRUNDMANN, *Die Kirche in ihrer Geschichte. Ketzergeschichte des Mittelalters. Ein Handbuch*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1963, p. 15-20.

17 Sergi GRAU TORRAS, *Cátaros e Inquisición en los reinos hispánicos (siglos XII-XIV)*, Cátedra, Madrid, 2012, p. 7.

18 Sergi GRAU TORRAS, *Cátaros e Inquisición...*, 2012, p. 103.

19 Sobre els càtars, vegeu, per exemple: JOHN H. ARNOLD, *Inquisition and Power: Catharism and the Confessing Subject in Medieval Languedoc*, University of Pennsylvania Press, Filadèlfia, 2001; Cebrià BARAUT, “Presència i repressió del catarisme al bisbat d'Urgell (segles XII-XIII)”, *Urgellia*, 13 (La Seu d'Urgell, 1996-1997), p. 407-438; Arno BORST, *Die Katharer*, Herder, Freiburg, 1991; Anne BRENON, *El véritable rostre dels càtars*, Pagès editors, Lleida, 1998 [ed. francesa de 1995]; Jean DUVERNOY, *Le Catharisme*, Privat, Toulouse, 1976, 2 vols.; Carles GASCÓN CHOPO, “La carta de Niquinta y la Ecclesia Aranensis: una reflexió sobre los orígenes del catarisme en Cataluña”, *Espacio, Tiempo y Forma. Serie III*, 21 (Madrid, 2008), p. 139-158; Sergi GRAU TORRAS, *Cátaros e Inquisición en los reinos hispánicos (siglos XII-XIV)*, Cátedra, Madrid, 2012; PILAR JIMÉNEZ SANCHEZ, *Les catharismes: modèles dissidents du cristianisme médiéval, XIIe-XIIIe siècles*, Presses Universitaires de Rennes, Rennes, 2008; Paul LABAL, *Los cátaros, herejía y crisis social*, Crítica, Barcelona, 1984; Malcolm LAMBERT, *La otra historia de los cátaros*, Martínez Roca, Madrid, 2001; Carol LANSING, *Power and Purity: Cathar Heresy in Medieval Italy*, Oxford University Press, Oxford, 1998; Stephen O'SHEA, *The Perfect Heresy: the Life and Death of the Cathars*, Profile Books, Londres, 2001; Yuri STOYANOV, *The Other God. Dualist Religion from Antiquity to the Cathar Heresy*, Yale University Press, New Haven, 2000; Jordi VENTURA, “El catarismo en Cataluña”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 28 (Barcelona, 1959-1960), p. 75-168, i del mateix autor: Jordi VENTURA, “Catarisme i valdesia als Països Catalans”, *VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, Jerónimo ZURITA (coord.), Barcelona, 1962, p. 123-134.

20 Yuri STOYANOV, *The Other God...*, p. 158-183.

21 Com explica John H. Arnold: John H. ARNOLD, *Belief and Unbelief...*, p. 196.

22 John H. ARNOLD, *Belief and Unbelief...*, p. 196.

que representessin un perill encara més urgent, provocant unes reaccions molt violentes contra els seus membres i acabant, finalment, amb la seva dissolució al segle XIV.

Paral·lelament als càtars existien altres moviments sospitosos, com per exemple els diversos moviments basats en l'ideal i la virtut de la pobresa. Grups com els valdesos o “Pobres de Lió”,²³ o els primers franciscans, que no només *predicaven* sobre la virtut de la pobresa, sinó que a més a més la *practicaven*, rebutjant la riquesa, tot seguint l'exemple d'un líder carismàtic. O individus considerats sospitosos, com el místic Meister Eckhart. Alguns d'aquests moviments, com els franciscans, acabaven sent tolerats o acceptats per les autoritats cristianes, mentre d'altres, com els valdesos, foren declarats herètics i perseguits.

A part del dualisme o la pobresa viscuda, les acusacions d'heretgia podien sorgir per la manera de tractar o d'interpretar aspectes en sí completament ortodoxos, com ara l'estricta observança i l'autoritat absoluta de les Escriptures. Aquest és el cas de John Wyclif a Oxford al segle XIV, i els grups populars basant-se en la seva doctrina i coneguts com a lol·lards, que seguïen fins al segle XVI. Si parlem de Wyclif és imprescindible parlar també de Jan Hus a Praga, que fou executat a la foguera al Concili de Constança l'any 1415 i que representa un bon exemple de l'estímul mutu entre diferents grups herètics, doncs sabem que les obres de Wyclif eren conegudes i discutides a l'Universitat de Praga a l'època de Jan Hus.

Aquests individus o grups rebutjaven, per una banda, algunes de les pràctiques i l'autoritat de l'església establerta a base d'una argumentació que destacava algunes interpretacions de les Escriptures, conjuntament amb altres factors, sovint polítics o ideològics, com poden ser el nacionalisme. Aquest era el cas de Hus a Bohèmia, o també, més tard, el de Martin Luther a Alemanya al segle XVI. Reconeixien, en aquest context, la important necessitat de facilitar al poble l'accés directe a les Escriptures i per això van traduir la Bíblia a les llengües vernacles.

Hi ha, a més a més, tota una sèrie d'individus (tant homes com dones) o grups, acariciant una zona grisa, una línia molt fina entre l'ortodòxia i l'heretgia. Aquests inclouen sobre tot els moviments semi-

23 Vegeu per exemple: Gabriel AUDISIO, Les Vaudois. *Histoire d'une dissidence*, XIIème-XVIème siècle, Fayard, Paris, 1998; Euan CAMERON, *Waldenses: Rejections of Holy Church in Medieval Europe*, Oxford University Press, Oxford, 2000; Kurt-Victor SELGE, *Die ersten Waldenser. Mit Edition des Liber Antitheresis des Durandus von Osa*, de Gruyter, Berlin, 1968.

laics, com per exemple els i les humiliats, els beguins i les beguines, o els franciscans terciaris; i altres persones o grups difícils de classificar amb claredat.²⁴ Aquí podríem incloure també els membres dels ordres militars, sobre tot els templers, inicialment lloats, més tard mirats amb suspicàcia, i finalment condemnats.²⁵

Els canvis en les actituds, tant de la gent com de les autoritats, foren també part del procés que transformava, a finals de l'edat mitjana, l'ús de la "màgia" popular en bruixeria condemnada, de manera que les dones i els homes que havien utilitzat els seus coneixements mèdics (possiblement conjuntament amb evocacions "màgiques"), en bruixes (i bruixots) perseguides, torturades i cremades a la foguera.²⁶

Un aspecte clau en l'estudi de les heretgies medievals és que la heterodòxia fou també un fenomen social.²⁷ De la mateixa manera que l'heretgia s'ha de considerar en relació amb una ortodòxia imposada per una autoritat eclesiàstica que havia reclamat el domini sobre la seva definició, també és imprescindible considerar-la en el seu context social. Segons Gordon Leff, "l'heretgia medieval, del segle XIII al segle XV, era una expressió extrema —i de vegades violenta— dels problemes que confrontaven la societat medieval".²⁸ És certament crucial considerar l'heretgia no solament com un fenomen religiós, sinó apreciar, a més a més, el seu impacte social, polític i econòmic. Leff veu l'heretgia medieval com interna a la societat medieval, afegint que "l'heretgia, com a fenomen més que esdeveniment transitori, no era exclusivament doctrinal ni exclusivament social; no hi pot haver heretgia sense fe, ni secta sense seguidors".²⁹

Sigui la que sigui la digressió del bon (ortodox) camí, l'autor de la digressió havia de ser corregit o castigat. La correcció de l'heretge es convertí amb el pas del temps en una reacció imprescindible per part de les autoritats, amb la intenció d'evitar la difusió de l'heretgia que

24 Veure per exemple, el criticat però útil llibre de Norman Cohn: Norman COHN, *En pos del milenio. Revolucionarios mil-lenaristas y anarquistas místicos de la Edad Media*, Alianza, Madrid, 1981.

25 Vegeu, per exemple: Malcolm BARBER, *The Other Knighthood. A History of the Order of the Temple*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994, i del mateix autor, *The Trial of the Templars*, Cambridge University Press, Cambridge, 1978.

26 Jeffrey B. RUSSELL, *Witchcraft in the Middle Ages*, Cornell University Press, Ithaca, 1972.

27 Molt important en aquest context, la obra de Emilio Mitre: Emilio MITRE, "La disidencia religiosa en el bajo medioevo. ¿Una forma de contestación social?", *Edad Media. Revista de Historia*, 4 (Valladolid, 2001), p. 37-58.

28 Gordon LEFF, *Heresy in the Later Middle Ages. The Relation of Heterodoxy to Dissent c.1250 - c.1450*, Manchester University Press, Manchester, 1967, p. 5.

29 Gordon LEFF, *Heresy in the Later Middle Ages...*, p. 4.

sol estar representada com a malaltia: perillosa, perjudicial i contagiosa. Quines foren, doncs, les mesures preses per l'església i els poders seculars per reafirmar la seva autoritat i extingir les tendències herètiques a l'època medieval? La més notòria és sense cap dubte la Inquisició i els seus instruments.³⁰ Gràcies a inquisidors com el famós Bernard Gui (segle XIV) tenim tot un cos documentari sobre aquests processos. I és més: la tortura realitzada per la Inquisició sovint motivava els acusats a “confessar actes extraordinaris”.³¹

Al segle XI, Wazo de Liège, apel·lant a la tolerància eclesiàstica i basant-se en la paràbola del blat i el jull, explicada en Mateu 13, 36-43, argumentava que l'església hauria de deixar créixer l'heretgia junt amb la ortodòxia fins que vingui el Senyor a separar-les i jutjar-les.³² Sobre això Malcolm Lambert opina que “moltes vides i molt sofriment s'hagués pogut estalviar si haguessin escoltat la veu [de Wazo]”.³³ Al cap i a la fi, “l'heretgia només existeix en tant que l'autoritat decideix declarar la seva existència”.³⁴

Als últims anys s'ha produït un gran augment en les publicacions sobre el tema de les heretgies medievals, els seus orígens i expansions, i les raons de la seva popularitat (o no). El present llibre pretén representar una contribució a la recerca actual i recent sobre l'ortodòxia i l'heretgia —en el sentit més ampli— dins l'església cristiana medieval. L'exhaustiva (però tanmateix, ara antiquada) bibliografia compilada per Herbert Grundmann, que es centra en les publicacions sobre el tema de l'heretgia medieval des de 1900 fins als anys 1960, és testimoni del gran

30 Bernardino LLORCA, *Bernardino, Bulario pontificio de la Inquisición Española en su período constitucional: 1478-1525, según los fondos del Archivo Histórico Nacional de Madrid*, Pontificia Università Gregoriana, Roma, 1949; Carole PUIG, “Inquisition et hérésie en Roussillon au XIIIe siècle”, *Études roussillonnaises*, 16 (Canet-en-Roussillon, 1998), p. 43-48; P. SEGL (dir.), *Die Anfänge der Inquisition im Mittelalter. Mit einem Ausblick auf das 20. Jahrhundert und einem Beitrag über religiöse Intoleranz im nichtchristlichen Bereich*, Böhlau, Colònia, 1993; Johannes VINCKE, *Zur Vorgeschichte der spanischen Inquisition. Die Inquisition in Aragon, Katalonien, Mallorca und Valencia während des 13. und 14. Jahrhunderts*, Hanstein, Bonn, 1941; Ludwig VONES, “Krone und Inquisition. Das aragonesische Königstum und die Anfänge der kirchlichen Ketzerverfolgung in den Ländern der Krone Aragón”, *Die Anfänge der Inquisition im Mittelalter. Mit einem Ausblick auf das 20. Jahrhundert und einem Beitrag über religiöse Intoleranz im nichtchristlichen Bereich*, Peter SEGL (dir.), Böhlau, Colònia, 1993, p. 195-233; Walter WAKEFIELD, *Heresy, Crusade and Inquisition in Southern France, 1100-1250*, Allen & Unwin, Londres, 1974.

31 John H. ARNOLD, *Belief and Unbelief...*, p. 196.

32 Veure: Jeffrey B. RUSSELL, *Dissent an Order in the Middle Ages: The Search for Legitimate Authority*, Twayne Publishers, Nova York, 1992, p. 23.

33 Malcolm LAMBERT, *Medieval Heresy...*, p. 421.

34 Indra Rios MOORE, *The Formation of a Persecuting Society: Power and Deviance in Western Europe, 950-1250*, Wiley, Nova York, 1987, p. 68.

interès que ha inspirat aquest tema als medievalistes del segle passat.³⁵ I l'interès no ha pas disminuït. Al contrari, la gran activitat científica i popular que ha generat publicacions que tracten tota mena d'aspectes de l'ortodòxia i heretgia medievals, manifesten la perdurable fascinació que genera aquesta temàtica.

Cal destacar aquí, a més a més de les obres ja citades, algunes obres recents imprescindibles per a l'estudi de l'heretgia (i ortodòxia) a l'edat mitjana i moderna. Un dels referents més importants sobre l'heretgia medieval, publicat per primera vegada l'any 1977 i des de llavors re-publicat en diverses ocasions, és el llibre titulat *Herejía medieval* de Malcolm Lambert, que es centra en l'època de la Reforma Gregoriana fins a la Reforma Protestant al segle XVI.³⁶ Així mateix cal mencionar l'obra de Gordon Leff sobre heretgia a la baixa edat mitjana,³⁷ o el més recent estudi de Andrew Roach sobre heretgia i societat als segles XII-XIV, *El món del diable*.³⁸ Pel que fa a l'ortodòxia, destaquem de la molt amplia literatura sobre l'església medieval, a part del clàssic de Richard W. Southern sobre la societat i l'església a l'edat mitjana,³⁹ el llibre de Francis Donald Logan, publicat a l'any 2002, *Historia de la Iglesia en la edad media*.⁴⁰

El present llibre uneix set capítols que tracten diversos aspectes de la ortodòxia i heretgia medievals, des de diferents punts de vista, i que representen elements de recerca nova i recent. Basats en les conferències impartides a les VI Jornades d'Història de l'Església i la religiositat del Monestir de les Avellanes al juny del 2015, els capítols del present llibre han estat sotmesos a un rigorós procés d'avaluació anònima (*peer review*) per part d'experts d'història i història de l'art, i han estat revisats seguint les recomanacions exigides pels assessors.

El llibre obre amb el capítol de Josep Maria Ruiz Simon, el qual ofereix una aproximació filosòfica al tema de la tolerància, tema clau en l'estudi de les heretgies, i de les actituds envers la digressió del camí ortodox en general. Per la seva part, Antoni Pladevall i Font es centra amb el seu capítol en la part "ortodoxa", en l'anàlisi

35 Herbert GRUNDMANN, "Bibliografía", *Herejías y sociedades en la Europa preindustrial, siglos XI-XVIII*, Jacques LE GOFF (dir.), Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid, 1987, p. 313-353.

36 Malcolm LAMBERT, *Medieval Heresy...*

37 Gordon LEFF, *Heresy in the Later Middle Ages...*

38 Andrew ROACH, *The Devil's World...*

39 Richard W. SOUTHERN, *Western Society and the Church in the Middle Ages*, Penguin Books, Harmondsworth, 1970.

40 Francis Donald LOGAN, *A History of the Church in the Middle Ages*, Routledge, Abingdon, 2002.

del paper del papat i les reformes del clero als segles X al XIII. Un seguit d'estudis investiguen diverses expressions herètiques medievals, com és el cas de Carles Gascón Chopo amb el seu capítol sobre el catarisme a Catalunya, o l'article de Maria Bonet Donato i Julia Pavón Benito, que analitzen el complex tema de la ortodòxia i heretgia en els ordes militars, centrant-se, en primer lloc, en el territori de la Corona d'Aragó i Navarra als segles XII i XIII, mentre que Delfi Nieto Isabel ens ofereix un estudi d'un aspecte important del tema, com és el de l'heretgia en el context de les dones al moviment beguí al Llenguadoc. El capítol de Rosa Alcoy Pedrós investiga la presència de l'heterodoxia a l'art baixmedieval, sobre tot en les representacions de l'epifania. Finalment, Pau Castell Granados estudia el crim de la bruixeria a Catalunya al segle XV. Conjuntament, els capítols d'aquest llibre ofereixen una ampla i profunda visió d'alguns dels aspectes claus en l'estudi actual sobre les creences religioses a l'època medieval.

Grup de Recerca Consolidat
en Estudis Medievals
ESPAI, PODER I CULTURA
Universitat de Lleida

Agència
de Gestió
d'Ajuts
Universitaris
i de Recerca

Generalitat de Catalunya
Departament d'Economia
i Coneixement

© dels articles: els seus autors, 2018
© d'aquesta edició: Pagès Editors, S L, 2018
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
editorial@pageseditors.cat
www.pageseditors.cat
Primera edició: novembre 2018
ISBN: 978-84-1303-031-9
DL L 1219-2018
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L

« imprès a lleida »

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.